

УДК 33:336.4:303.722

Седляр Д.О.
викладач кафедри економічної теорії
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИМІРЮВАННЯ

INTELLECTUAL CAPITAL OF NATIONAL ECONOMY: METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF MEASUREMENT

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено та проаналізовано групи методів вимірювання інтелектуального капіталу, виокремлено їх переваги та недоліки, схожості та відмінності. Запропоновано власний методичний підхід до вимірювання вартості інтелектуального капіталу на рівні національної економіки та оцінено інтелектуальний капітал України й деяких країн-членів Європейського Союзу.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, національна економіка, методи вимірювання інтелектуального капіталу, людський капітал, структурний капітал, клієнтський капітал, соціальний капітал.

АННОТАЦИЯ

В статье освещены и проанализированы группы методов измерения интеллектуального капитала, выделены их преимущества и недостатки, сходства и различия. Предложено собственный методический подход к измерению стоимости интеллектуального капитала на уровне национальной экономики и оценен интеллектуальный капитал Украины и некоторых стран-членов Европейского Союза.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, национальная экономика, методы измерения интеллектуального капитала, человеческий капитал, структурный капитал, клиентский капитал, социальный капитал.

ANNOTATION

The article investigates and analyzes the groups of methods for measuring intellectual capital, identifies their strengths and weaknesses, similarities and differences. Offered own method to measuring the value of intellectual capital at the level of the national economy and estimated the intellectual capital of Ukraine and some member states of the European Union.

Keywords: intellectual capital, national economy, methods of measuring intellectual capital, human capital, structural capital, customer capital, social capital.

Постановка проблеми. Однією з ключових конкурентних переваг як окремого підприємства, так і національної економіки, виступають, знання, вміння, навички, досвід, креативність працівників, патенти, ліцензії, довіра клієнтів, що у своїй сукупності являють інтелектуальний капітал. В умовах переходу до постіндустріального суспільства, побудови економіки на інноваційній основі саме інтелектуальний капітал стає найважливішим стратегічним ресурсом: він забезпечує перехід економіки до нового технологічного укладу, сприяє впровадженню енергопрацевозберігаючого типу виробництва, підвищує продуктивність праці, формує інноваційний тип мислення та інноваційну культуру, забезпечує створення об'єктів інтелектуальної власності, генерування інновацій тощо.

У зв'язку з цим проблема вимірювання вартості інтелектуального капіталу на рівні національної економіки та розробка ефективної системи управління ним набуває першочергового значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вимірювання інтелектуального капіталу знайшла своє відображення в працях багатьох як іноземних, так і вітчизняних вчених: Е. Брукінг, Л. Едвінсона, Р. Каплана, Д. Нортона, Г. Руса, І. Руса, Т. Стюарта, К. Свейбі, Дж. Тобіна, Л. Баруха, Н. Гавкалової, С. Ілляшенка, О. Кендюхова, Г. Ступнікер, В. Свічкара та інших. Аналіз методів вимірювання інтелектуального капіталу дозволив дійти висновку, що майже всі вони оцінюють інтелектуальний капітал підприємства і не надається належна увага вимірюванню інтелектуального капіталу на інших рівнях економічних відносин, зокрема на рівні національної економіки. Актуальність вирішення даної проблеми посилюється необхідністю дослідження взаємозв'язку між ступенем розвитку інтелектуального капіталу та рівнем інноваційного розвитку економіки країни.

Метою статті є розробка нового методичного підходу до вимірювання інтелектуального капіталу на рівні національної економіки та оцінка інтелектуального капіталу України та інших країн-членів Європейського Союзу на основі даної методики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на посилену увагу та значні теоретичні розробки в напрямку дослідження інформації та знань як ключових факторів розвитку суспільства, розробка теорії інтелектуального капіталу розпочинається лише в 90-х роках ХХ століття з введення в науковий обіг категорії «інтелектуальний капітал». Активне дослідження даної проблеми припадає на другу половину 1990-х – початок 2000-х років, проте досі обґрунтування сутності, структури, ролі та вимірювання вартості інтелектуального капіталу залишається предметом дослідження та дискусій багатьох вчених. Питання вимірювання вартості інтелектуального капіталу посилюється складністю оцінки результатів інтелектуаль-

ної діяльності. Підтвердженням цьому є відсутність єдиної оптимальної методики його виміру. За підрахунками К. Свейбі станом на сьогодні (січень 2015 р.) нараховується 42 методи вимірювання вартості інтелектуального капіталу [11]. Характерними особливостями цих методів є те, що:

по-перше, вони мають різний об'єкт вимірювання. Так, деякі методи призначені для вимірювання вартості людського капіталу, інші – для нематеріальних активів, треті – для інтелектуального капіталу;

по-друге, більшість із них створювалася для вимірювання інтелектуального капіталу підприємства у вигляді річних звітів – доповнень до звичайних бухгалтерських звітів;

Відмінними рисами методів вимірювання інтелектуального капіталу є: 1) комплексність вимірювання (вимірювання вартості окремих елементів інтелектуального капіталу чи оцінювання інтелектуального капіталу в цілому) та 2) характер оцінки (монетарна, немонетарна). Зважаючи на вищезазначене, методи вимірювання інтелектуального капіталу вчені об'єднують у чотири основні групи [3, с. 60; 9, с. 60; 11]:

1. Методи прямого вимірювання інтелектуального капіталу (DIC) (Intellectual Asset Valuation, Inclusive Valuation Methodology, HR Statement, The Value Explorer). Вартість інтелектуального капіталу компанії є інтегральною оцінкою вартості його складових в грошовому вимірі.

2. Методи ринкової капіталізації (MCM) (Tobin's q, Market-to-book Value, Invisible Balance Sheet, Investor assigned market value). Ґрунтуються на визначенні вартості інтелектуального капіталу як співвідношення «капіталізація – балансова вартість». Здебільшого цей показник розглядається як гудвіл.

3. Методи вимірювання інтелектуального капіталу за віддачею від активів (ROA) (VAIC, EVA, Calculated Intangible Value, Knowledge Capital Earnings). Вимірювання вартості інтелектуального капіталу відбувається шляхом порівняння середньої доходності компанії до стягнення податків за певний період до матеріальних активів компанії з аналогічним показником для галузі в цілому.

4. Методи негрошового оцінювання інтелектуального капіталу (SC) (IC-Index, IC Rating, Balanced Score Card, Intangible Assets Monitor, Scandia Navigator). Ця група методів є аналогічною до першої групи (прямого вимірювання інтелектуального капіталу (DIC)), оскільки також передбачає оцінку кожної складової інтелектуального капіталу, на основі яких розраховується комплексний показник вартості інтелектуального капіталу. Основна відмінність цих груп методів полягає в характері оцінки: перша група (DIC) передбачає грошову оцінку вартості інтелектуального капіталу, тоді як методи групи SC вимірюють вартість інтелек-

туального капіталу без використання грошових вимірників.

Аналіз методів вимірювання вартості інтелектуального капіталу дозволяє виокремити їх спільні риси. Так, перша та четверта групи методів при вимірюванні вартості інтелектуального капіталу рухаються від часткового до загального – від оцінки кожної компоненти до інтелектуального капіталу загалом, що дозволяє прослідкувати тенденції розвитку кожної складової та ефективність структури інтелектуального капіталу. Схожості методів другої та третьої груп полягають у тому, що оцінюється загальний ефект, отриманий від функціонування інтелектуального капіталу, що дозволяє використовувати ці методи для вимірювання інтелектуального капіталу підприємства.

Характерною особливістю всіх методів вимірювання є їх недосконалість: так, кожна з груп методів має свої переваги, так і недоліки. Переваги методів груп ROA та MCM полягають у тому, що вони дозволяють:

- оцінити зміну ринкової вартості акціонерного капіталу, у тому числі при об'єднанні компаній;

- порівнювати вартість інтелектуального капіталу компаній однієї галузі без додаткових витрат на пошук інформації;

- оцінити інтелектуальний капітал у зрозумілих для інвесторів одиницях виміру.

Основними обмеженнями використання методів цих груп є:

- неможливість вимірювання вартості кожної окремої компоненти інтелектуального капіталу;

- не враховується вплив на ринкову вартість компанії та рівень її доходності дія зовнішніх факторів, на які компанія не може прямо впливати (відсоткова ставка, ставка дисконтування, економічна криза тощо);

- неможливість вимірювання інтелектуального капіталу неприбуткових організацій;

- дані бухгалтерського обліку не точно відображають вартість нематеріальних активів компанії.

Перевагами іншої групи методів (DIS, SC) є можливість: 1) оцінювання та аналізу кожної складової інтелектуального капіталу та 2) вимірювання інтелектуального капіталу неприбуткових установ та організацій. Серед недоліків даної групи методів варто відзначити: 1) низький рівень стандартизованості та уніфікованості використовуваних показників (оскільки компанії можуть мати різну спеціалізацію), що потребує розробки системи показників індивідуально для кожної окремої фірми; 2) велика кількість показників, що ускладнює процедуру вимірювання вартості інтелектуального капіталу; 3) суб'єктивізм при оцінюванні вибраних параметрів.

Найпоширенішими методами вимірювання вартості інтелектуального капіталу вважаються: Scandia Navigator, Intangible Assets Monitor,

коефіцієнт Тобіна, IC Rating, BSC та інші. Схожість цих методів полягає в тому, що вони розроблялися для оцінки інтелектуального капіталу певного підприємства. Для довідки: Л. Едвінсон очолював креативну групу шведської страхової компанії «Scandia», Д. Нортон був президентом консалтингової фірми «Renaissance Solutions», Е. Брукінг десять років (з 1990 р.) працювала на посаді головного виконавчого директора компанії «The Technology Broker», Т. Стюарт є директором відділу Маркетингу і Знань у глобальній американській консалтинговій компанії «Booz & Company».

Найвідомішою методикою вимірювання вартості інтелектуального капіталу у світовій практиці вважають методику шведської страхової компанії «Skandia», яка починаючи з 1994 р. щорічно публікувала доповнення до річного фінансового звіту під назвою «Visualizing Intellectual Capital in Scandia». Методика оцінки інтелектуального капіталу «Scandia Navigator» містить 73 традиційні та 91 новий індикатор, які включають абсолютні показники, грошові показники і, навіть, результати опитувань. Таким чином, модель «Skandia Navigator» належить до методів негрошової оцінки вартості інтелектуального капіталу і розглядає інтелектуальний капітал фірми з позиції «створення вартості», що дозволяє деяким вченим розглядати дану методику не з позиції вимірювання вартості інтелектуального капіталу, а як інструмент управління ним.

Зауважимо, що дослідження ступеня формування та розвитку інтелектуального капіталу здійснюють не лише окремі компанії. Так, однією з перших професійних організацій, яка розпочала роботу над відображенням компонент інтелектуального капіталу в базових звітних фінансових

документах був Американський інститут сертифікованих публічних бухгалтерів (AICPA). Головною причиною досліджень організації було невдоволення інвесторів та кредиторів інформацією з фінансової звітності підприємств.

Іншою організацією, яка вивчала питання вимірювання вартості інтелектуального капіталу була Європейська комісія із дослідження інтелектуального капіталу і конкурентних переваг. За її ініціативою були започатковані такі дослідницькі проекти: METRIUM (Measuring Intangibles to Understand and Improve Innovation Management) та MAGIC (Measuring and Accounting Intellectual Capital). Метою останніх є розробка методик вимірювання вартості інтелектуального капіталу, дослідження його ролі в процесах добробуту суспільства та розробка моделей ефективного управління ним [10].

Подібні програми здійснюються також й на урядовому рівні. Так, уряд Данії ще в 1997 році розпочав проект з вивчення інноваційних процесів та управління людськими ресурсами, що дозволило виявити наявність суттєвого зв'язку між даними процесами та середньостроковою фінансовою ефективністю компанії [1, с. 110].

Зазначимо, що більшість розроблених методик є складними для реалізації і потребують опрацювання значного обсягу інформації. Для прикладу: карта інтелектуального капіталу, що дозволяє виміряти інтелектуальний капітал підприємства, містить 192 показники, згруповані за 33 критеріями з виокремленням кожної компоненти інтелектуального капіталу [11]. Тому вважаємо за потрібне зосередити свою увагу на розробці достатньо простої методики вимірювання вартості інтелектуального капіталу на рівні національної економіки, враховуючи при цьому всі його особливості.

Таблиця 1

Показники для поелементного оцінювання інтелектуального капіталу

Структурні елементи інтелектуального капіталу	Можливі показники поелементного оцінювання інтелектуального капіталу
Людський капітал	<ul style="list-style-type: none"> – частка зайнятих в області технологій і наукомістких секторах на національному рівні, % до робочої сили; – частка працівників, які підвищували кваліфікацію, % до загальної кількості зайнятих; – кількість випускників математики, науки і техніки на 1000 осіб населення у віці 20-29 років, осіб; – загальні витрати на освіту на одного учня/студента, дол. США; – щорічні витрати на охорону здоров'я на душу населення, дол. США
Структурний капітал	<ul style="list-style-type: none"> – частка підприємств, що впроваджують інновації, % до загальної кількості підприємств; – кількість поданих заявок на одержання охоронних документів за процедурою РТС на 1 млн населення, шт. – витрати на науку, % до ВВП; – частка експорту високотехнологічної продукції, % до загальної суми експорту
Клієнтський капітал	<ul style="list-style-type: none"> – індекс сили захисту інвесторів; – індекс впливу прямих іноземних інвестицій на розвиток нових технологій у країні
Соціальний капітал	<ul style="list-style-type: none"> – індекс довіри суспільства до політиків; – кількість користувачів мобільними телефонами на 100 осіб населення, осіб; – кількість користувачів стаціонарними телефонами на 100 осіб населення, осіб; – частка Інтернет-користувачів, % до загальної кількості населення; – швидкість передачі інформації, Кб/с на одного користувача

Розробка власної методики оцінювання інтелектуального капіталу потребує з'ясування основних припущення, що будуть використовуватись у дослідженні:

– інтегральні показники оцінювання повинні відображати всі елементи інтелектуального капіталу, що достатньо розкривають його структуру та на даному етапі дослідження є загальноприйнятими – людський, структурний, клієнтський та соціальний капіталі;

– при оцінюванні вартості інтелектуального капіталу потрібно враховувати всі його специфічні особливості, звертаючи особливу увагу на таку властивість інтелектуального капіталу як неадитивність (мультиплікативність) – вартість цілісної одиниці не дорівнює сумі її частин;

– інтелектуальний капітал потрібно розглядати як динамічну систему, здатну до саморозвитку та розвитку економічної системи загалом.

Складність структури інтелектуального капіталу вимагає виокремлення показників для оцінки кожної його складової (компоненти). Розглянемо матрицю показників для вимірювання інтелектуального капіталу на макроекономічному рівні (табл. 1).

Вибір даних показників обумовлюється:

– творцем нових знань виступає людина – творча особистість, яка постійно удосконалює свої знання, вміння та навички. Здатність генерувати суспільно корисні знання особливо притаманна зайнятим у наукомістких секторах;

– можливість створювати новації та інновації великою мірою залежить від належного матеріально-технічного та фінансового забезпечення, ступеня розвиненості соціальних взаємозв'язків у суспільстві;

– бажання здобувати та використовувати знання залежить від рівня культури населення, зокрема інноваційної, системи пануючих у суспільстві цінностей, що відображається на попиті економічних суб'єктів на інноваційний продукт та інноваційну продукцію;

– поширення знань, вмінь та навичок, а також встановлення соціальних взаємозв'язків певною мірою залежить від рівня розвитку інфраструктури, зокрема інформаційно-технічної.

Зважаючи на те, що для оцінювання інтелектуального капіталу було обрано метод багатовимірної середньої, що схожий до методів групи SC, то алгоритм оцінювання може бути таким:

1) відбір показників для оцінювання інтелектуального капіталу по кожній окремії компоненті (табл. 1);

2) нормування відібраних показників. Прийом нормування застосовується з метою забезпечення співвідносності показників, які використовуються при оцінюванні структурних компонентів інтелектуального капіталу та узагальнюючого показника комплексного оцінювання інтелектуального капіталу.

Для нормування показників будемо використовувати формулу (1.1)

Нормалізоване значення показника =

$$\frac{\text{фактичне значення} - \text{мінімальне значення}}{\text{максимальне значення} - \text{мінімальне значення}}, \quad (1.1)$$

3) розрахунок значення кожної ознаки Z_i кожної X_i величини сукупності до її середнього значення \bar{X} за формулами (1.2-1.5), де X_i – значення кожної ознаки i -ої одиниці сукупності; \bar{X} – її середнє значення.

$$Z_{H_1} = \frac{X_{H_1}}{\bar{X}_{H_1}} \quad (1.2)$$

$$Z_{ST_1} = \frac{X_{ST_1}}{\bar{X}_{ST_1}} \quad (1.3)$$

$$Z_{KL_1} = \frac{X_{KL_1}}{\bar{X}_{KL_1}} \quad (1.4)$$

$$Z_{SC_1} = \frac{X_{SC_1}}{\bar{X}_{SC_1}} \quad (1.5)$$

4) розрахунок узагальнюючих показників по кожній складовій інтелектуального капіталу як середньої арифметичної кожної ознаки (формули 1.6-1.9);

$$Z_H = \frac{(Z_{H_1} + Z_{H_2} + \dots + Z_{H_N})}{N} \quad (1.6)$$

$$Z_{ST} = \frac{(Z_{ST_1} + Z_{ST_2} + \dots + Z_{ST_N})}{N} \quad (1.7)$$

$$Z_{KL} = \frac{(Z_{KL_1} + Z_{KL_2} + \dots + Z_{KL_N})}{N} \quad (1.8)$$

$$Z_{SC} = \frac{(Z_{SC_1} + Z_{SC_2} + \dots + Z_{SC_N})}{N} \quad (1.9)$$

5) розрахунок інтегрального показника для оцінювання інтелектуального капіталу як середньої геометричної узагальнюючих показників оцінювання кожної його структурної компоненти (формула 1.10).

$$Z_{IK} = \sqrt[4]{Z_H \times Z_{ST} \times Z_{KL} \times Z_{SC}} \quad (1.10)$$

Використовуючи запропоновану методику вимірювання вартості інтелектуального капіталу на рівні національної економіки, обчислимо інтелектуальний капітал України та інших країн-членів Європейського Союзу (табл. 2).

З таблиці 3 видно, що країнами-лідерами за рівнем розвитку інтелектуального капіталу в 2012 р. серед досліджуваних є Швеція, Данія та Фінляндія. Основною причиною останнього є високий рівень розвитку кожної компоненти інтелектуального капіталу, особливо це стосується людського та структурного капіталів, що проявляється у високих частках працівників, які щорічно підвищують кваліфікацію, зайнятих у сфері технологій та наукомістких секторах, високій частці експорту високотехнологічної продукції, найвищих серед досліджуваних країн витратах на освіту, науку та охорону здоров'я тощо. Менш розвинений інтелектуальний капітал у Великобританії, Ірландії, Нідерландах, Німеччині та Франції.

Таблиця 2
Вихідні дані для оцінювання інтелектуального капіталу України та деяких країн ЄС у 2012 році за запропонованою методикою [2; 5; 6; 7; 8]

	Данія	Німеччина	Ірландія	Нідерланди	Фінляндія	Швеція	Велико-британія	Італія	Франція	Україна
Людовський капітал										
Частка працівників, які підвищували кваліфікацію, % до заг. кількості зайнятих	31,4	7,8	7,3	17,4	24,9	28,1	16,1	6,2	17,7	11,5
Частка зайнятих в області технологій і наукомістких секторах на національному рівні, % до ЄАН	40	36,9	28,4	37,2	36,1	38,5	33,9	27,5	33,6	13
Кількість випускників з математики, науки і техніки (на 1000 населення у віці 20-29 років), ос.	16,5	14,8	20,1	9,4	24,2	14	18,7	12,8	21,5	3,1
Загальні витрати на освіту на одного учня/студента, дол. США	9665,1	8042,1	6023,1	8590,5	7716	8571,2	7913,6	6107,1	7367,9	1127,7
Щорічні витрати на охорону здоров'я на душу населення, дол. США	4448,2	4494,7	3699,5	5098,9	3497,5	3924,8	3405,5	3071,1	4117,9	489,9
Структурний капітал										
Частка підприємств, що впроваджують інновації, % до заг. кількості підприємств	54,74	79,28	59,54	56,72	56,23	59,58	44,29	56,3	53,48	17,4
Кількість поданих заявок на одержання охоронних документів за процедурою РТС на 1 млн населення, шт.	203,3	214,6	79,4	184,7	283,8	302,7	90,6	51,6	109,2	2,9
Витрати на науку, % до ВВП	2,98	2,98	1,72	2,16	3,55	3,41	1,72	1,27	2,29	0,75
Частка експорту високотехнологічної продукції, % до заг. суми експорту	14	16	23	20	9	13	22	7	25	6
Клієнтський капітал										
Індекс сили захисту інвесторів	6,3	5	8,3	4,7	5,7	6,3	8	6	5,3	4,7
Індекс впливу прямих іноземних інвестицій на розвиток нових технологій в країні	4,7	4,8	6,3	5,0	4,4	5,0	5,2	3,7	4,6	3,6
Соціальний капітал										
Індекс довіри суспільства до політиків	4,5	4,4	3,9	5,3	5,5	5,6	4,2	1,8	3,6	2,2
Кількість користувачів мобільними телефонами на 100 осіб населення, ос.	118	131,3	107,1	117,5	172,5	122,6	130,8	159,5	98,1	132,1
Кількість користувачів стаціонарними телефонами на 100 осіб населення, ос.	43,5	61,8	43,8	42,4	16,5	45,5	52,6	35,5	61,9	27,1
Частка інтернет-користувачів, % до заг. кількості населення	93	84	79	93	91	94	87	58	83	33,7
Швидкість передачі інформації, К/с на одного користувача	175	75,5	97	172,9	159,5	279,8	188,9	76,2	84,6	14,3

Таблиця 3

Індекс інтелектуального капіталу в Україні та країнах Європи в 2012 році

	Данія	Німеччина	Ірландія	Нідерланди	Фінляндія	Швеція	Великобританія	Італія	Франція	Україна
Людський капітал	1,42	0,99	0,87	1,09	1,3	1,25	1,07	0,7	1,16	0,15
Структурний капітал	1,16	1,38	0,96	1,13	1,3	1,4	0,86	0,58	1,08	0,14
Клієнтський капітал	1,02	0,9	1,72	0,92	0,87	1,11	1,36	0,7	0,88	0,52
Соціальний капітал	1,11	1,04	0,9	1,16	1,12	1,37	1,16	0,71	0,93	0,5
<i>Узагальнююча оцінка (інтегральний показник)</i>	<i>1,17</i>	<i>1,06</i>	<i>1,07</i>	<i>1,07</i>	<i>1,13</i>	<i>1,28</i>	<i>1,1</i>	<i>0,67</i>	<i>1,01</i>	<i>0,27</i>

Країнами аутсайдерами за ступенем розвитку інтелектуального капіталу є Італія та Україна.

Висновки. Отже, критичний аналіз методів вимірювання вартості інтелектуального капіталу дозволив розробити власну систему показників та методик вимірювання його вартості на рівні національної економіки, що дало змогу проаналізувати рівень інтелектуалізації економіки України та деяких країн-членів Європейського Союзу. Звідси, впливає питання залежності між рівнем інтелектуалізації економіки країни та рівнем її інноваційного розвитку, що і стане предметом наших подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дерун І.А. Проблеми оцінювання інтелектуального капіталу та його відображення у фінансовій звітності / І.А. Дерун // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 6. – С. 103-113.
2. Европейская база данных ЗДВ (HFA-DB) Европейское региональное бюро Всемирной организации здравоохранения. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://data.euro.who.int/hfad/shell_ru.html. – Заголовок з екрану (27.07.2014).
3. Курило Л.І. Проблеми оцінки інтелектуального капіталу в аграрній сфері / Л.І. Курило // Науковий вісник академії муніципального управління. – № 9. – Вип. 7, 2009. – С. 56-66.
4. Ляшенко Н.Є. Методичні підходи удосконалення аналізу моделей вимірювання інтелектуального капіталу підприємства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/spec/151.pdf>.
5. Офіційний сайт World Health Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int/en/>.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.
7. Офіційний сайт Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.
8. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/>.
9. Радіонова І.Ф., Усик В.І. Інтелектуальний та інтелектуальний потенціал економіки: розмежування понять і явищ // Актуальні проблеми економіки. – № 10(124), 2011. – С. 56-66.
10. European Commission work on Intangible Assets. [Electronic recourse] – Available at: http://www.ll-a.fr/intangibles/ec_work.htm.
11. Methods for Measuring Intangible Assets. [Electronic recourse] – Available at: <http://www.sveiby.com/articles/IntangibleMethods.htm>.